

ADAM FAŁOWSKI
Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej

WYRAZY NIEJASNE W MATERIAŁACH DO SŁOWNIKA
PISEMNOJ TA KNIŻNOJ UKRAJŃSKOJ MOVI XV–XVIII ST.
J. TYMCZENKI

W latach 2002–2003 ukazał się wreszcie drukiem, po stu latach od daty swego powstania, pierwszy w pełni naukowy historyczny słownik języka ukraińskiego (Tymczenko). Słownik był gotów już w roku 1904 i obejmował około 12–13 tysięcy haseł. Jego maszynopis o objętości 2048 stron znajduje się obecnie w bibliotece Instytutu Językoznawstwa im. A. Potebni i Instytutu Języka Ukraińskiego NAN Ukrainy. Bazę źródłową słownika stanowiło 60 tysięcy fiszek z cytatami wyekscerpowanymi z 34 zabytków języka ukraińskiego XV–XVIII wieku.

Jak pisze jeden z wydawców słownika – W. Nimczuk w *Przedmowie*

Своїми „Матеріалами...” Є. Тимченко заклав підвалини української історичної лексикографії. Як авторитетного працівника в цій галузі Є. Тимченка запрошено очолити Комісію історичного словника українського язика у Всеукраїнській академії наук. Під орудою Є. Тимченка й за його безпосередньою участю як укладача й редактора йшла праця над академічним „Історичним словником українського язика”, перший том (947 с.) якого вийшов у світ у двох частинах (зошитах) у 1930 і 1932 рр. Третя частина була готова до друку, та не побачила світу в умовах переслідувань української культури й української інтелігенції в 30-х роках. Новий словник мав велику джерельну базу – близько 400 писемних пам’яток (Тымцzenko I: 12).

Z przytoczonego wyżej fragmentu *Przedmowy* dowiadujemy się, że wskutek fatalnego zbiegu okoliczności ukrainistyka językoznawcza została na wiele lat pobawiona niezwykle ważnego i użytecznego narzędzia pracy, jakim mógłby się z pewnością stać słownik J. Tymczenki, oczywiście, pod warunkiem, że zostałby ukończony. Ponieważ jednak światło dzienne ujrzał zaledwie tom pierwszy (do litery „ж”), dlatego też do dnia dzisiejszego badacze historii języka ukraińskiego muszą się zmagać z dotkliwymi trudnościami i niedogodnościami. Do-

piero w drugiej połowie XX wieku sytuacja nieco się poprawiła za sprawą lwowskich językoznawców, którzy najpierw pod kierunkiem L. Humeckiej ułożyli dwutomowy *Słownik języka staroukraińskiego XIV–XV wieku* (SSM), a następnie zaczęli wydawać w zeszytach *Słownik języka ukraińskiego XVI – pierwszej połowy XVII w.* (SUM XVI–XVII). Dotychczas ukazało się 12 tomów (do końca litery „з”).

Ponieważ nie dysponujemy obecnie pełnym słownikiem historycznym języka ukraińskiego, zwłaszcza takim, który obejmowałby materiał XVI–XVIII wieku, należy się zgodzić z twierdzeniem W. Nimczuka, że

„Матеріали” Є. Тимченка не втратили своєї актуальності й можуть відіграти позитивну роль як база історико-лексикографічних та історико-семантичних дослідів. Вони можуть слугувати за посібник для студентства і широкого загалу, адже нині виходить у світ і читається досить великий масив літератури, створеної нашою давньою мовою (тамże: 13).

Hasło słownikowe w „Materiałach” składa się z następujących elementów: a) wyraz hasłowy, b) adnotacja gramatyczna, c) odpowiednik leksykalny z innych języków w przypadku wyrazu obcego pochodzenia, d) tłumaczenie rosyjskie, e) cytaty z zabytków z użyciem danego wyrazu, f) skrót źródła i datacja. Na szczególne podkreślenie zasługuje praca wydawców słownika, zwłaszcza W. Nimczuka, polegająca na uzupełnieniu i poprawieniu w wielu miejscach autora „Materiałów”. Dotyczy to zarówno komentarzy etymologicznych, jak też tłumaczeń wyrazów hasłowych na język rosyjski. Łatwo je odróżnić od komentarzy J. Tymczenki, gdyż podawane są w nawiasach kwadratowych.

Dokładniejsza lektura słownika pozwoliła mi zwrócić uwagę na liczne wypadki, kiedy to autor lub też współcześni wydawcy słownika nie byli w stanie jednoznacznie ustalić prawidłowego znaczenia danego wyrazu (dlatego stawiają po komentarzu znaczeniowym znak zapytania). Niekiedy wątpliwości wywołują także tłumaczenia rosyjskie nieoznaczone znakiem zapytania, albo też, chociaż już znacznie rzadziej, sposoby odczytania (identyfikacja) poszczególnych haseł. Poza tym należy dodać, że niemało wyrazów w ogóle nie zostało objaśnionych.

W niniejszym artykule proponuję przyjrzeć się bliżej tym niejasnym i tajemniczym wyrazom oraz znaczeniom w celu sprawdzenia, czy takimi są w rzeczywistości, czy też istnieje możliwość ustalenia ich prawidłowej formy i znaczenia, a jeśli niektóre uznane zostały za niejasne, to winą za to należy w pierwszym rzędzie obarczyć autora „Materiałów”, a także, w stopniu wcale nie mniejszym, wydawców i redaktorów.

W celu zachowania większej jasności i czytelności wykładu proponuję całość omawianej leksyki podzielić na kilka grup w zależności od tego, pod jakim względem wyróżnione leksemy są nieprzejrzyste i niejednoznaczne, a także, w jaki sposób wspomniane cechy zostały zasygnalizowane przez autora oraz redaktorów słownika:

1. Wyrazy nieprzejrzyste znaczeniowo (oznaczone pytajnikiem)

1.1. Wyrazy objaśnione poprawnie, co bezpośrednio lub pośrednio potwierdzają dane innych dostępnych źródeł leksykograficznych języków wschodniosłowiańskich lub polskiego

1. БЕЛЕХЪ. Скребок для очистки мездры /?/. [*Швецъ*] *белехомъ мездру пудробляеть*. Клим. 219. Пор. stukr. *белехъ* 'шевський інструмент для обробки миздри' (ESUM I:165).
2. БЕЗЪ (powinno być: БЕЗЪ//БЯЗЪ – А.Ф.) (фр. *bège*). Род хлопчатобумажной ткани (?). *Запона козулбаская, едвабная, полосистая зъ квѣтами безъ блакитною подиштая*. Вел. IV. 126. *Хустъка безю шита, коштовала повтора золотых*. Ак.Бор. 9. Пор. ros.. *бязъ* 'персидская или бухарская хлопчатобумажная ткань' (Vasmer I: 261).
3. ГРУДЬ. [Комок (земли); возвышенность, холм?]. *Берегъ грудь сухій*. АЮЗР. I, 40 (1509). Пор. ukr. dial. *груд* 'пагорбок' (ESUM I: 603).
4. ЗМАЗА. Поллюція (?). *Хто мѣль змазу презъ сонъ, нечистъ такъ же былъ до вечера*. Лет.рук. 39. Пор. pol. *zmaza* 'polucja' (SW VIII: 552).
5. ЗТРУДНА. [Тяжело?]. *Зтрудна упоминатися потреба*. Л.М.Г. 61. Пор. pol. *z trudna* 'z trudem, niełatwo' (SW VII: 125).
6. КАПУРЪ. [Корзина, кошель?]. [*Кадолы надобны*] *до капуровъ теслямъ до церквей высокихъ*. Клим. 228. Пор. brus. dial. *капур* 'пяхцёр = кашель, торба' (ESBM IV: 256; TSBM IV: 541).
7. КУПЬЕ. [соб. Кочки?]. *Знаки на болоте, где пали были... около тыхъ ямъ болото гружоно и купье свѣжо побито и втоптано*. Кн.Луцк. 1565, л. 201. Пор. ukr. dial. *куп'є* '(зб.) купини на болоті (звичайно біля пенька)' (ESUM III: 146).
8. ЛЕГКОБИТЬ. Легкомысленный человек (?). *Гледи лишъ, Тарасе, да стань от порога, То мы легкобитовѣ припиляемъ рога*. Довг. 115. Пор. brus. *лежкабыт* 'гультай' (ESBM V: 275).
9. ЛЕГКОДУХЪ. Шелопай (?). *Ще ж мы вперше из роду видимо отсее, Що такъ отъ легкодуха терпѣтимут люде*. Довг. 114. Пор. pol. *lekkoduch* 'człowiek lekkomyślny, niepoważny, nieodpowiedzialny'.
10. ЛЕВЕНЕЦЪ. [Высокий, сильный человек, юноша?]. *Приплатился пану левенцемъ*. А.П.С. 2 т. (1683). Пор. ukr. *левенець* 'високий, дужий юнак; гайдамака' (ESUM III: 206).
11. ЛОЖЕЧИНА. [Впадина, ложбина?]. *а виширь отъ ложечины луки зъ лѣсомъ и зо всею до Сулы рѣки*. Л.М.Г. 52. Пор. stbrus. *логчина, лохчина, ложчи(ы)на, лощина, лащина, лаишчына* 'Лагчына' (HSBM XVII: 102; 109; 124).
12. МАНАЦІЯ. Колдовство? *Чи не вивести до його своєї корови Рабои то вѣнъ чого чи не знае з манаціи, яке буде теля може и вгадае*. Довг. 92. Пор. łac. *mantia* 'волшвеніе' (Sławin.: 263).
13. МАТИЦА. Нижняя часть купола (?). [*Иумень*] *оглядалъ очима своима баню середнюю на церковѣ мурованой, то есть матицю шаліованямъ*

- покрытую и польбанокъ на верху тоей матицы бѣлымъ желѣзомъ покрытый. Л.Мг.м. 45. 3. Por. stros. *матица* ‘Осевая, опорная или скрепляющая часть чего-л.’ (SRJ XI–XVII 9: 44).
14. МѢРЧІЙ. Межевой (?). *Листъ мѣрчій*. АЮЗР. II, 85 (1535). Por. stbrus. *мерчий, мерчий* ‘Землямер, межавік’ (HSBM XVII: 355).
15. МѢСТЦИШЕ (rowinno być: МѢСТИЩЕ). Послед (?). [*У жени*] *випало уровище и мѣстище*. Дн. Марк. III, 83. Por. ukr. dial. *містиско, містище* ‘плацента’ (ESUM III: 484).
16. МОЛИТОВНИЦА. Молельня (?). [*Олтарь*] *поставленъ же да будетъ противъ картинѣ, которая заслоняетъ скрыню свѣдѣцтва предъ молитовницею*. Лет.рук. 36. Por. stbrus. *молитовница* ‘Месца малення, частка храма’ (HSBM XVIII: 130). Podobnie: МОЛИТВЕННИЦА. Молельня (Tumczenko I: 434).
17. НЕСПОРЪ. [Вечернее богослужение, вечерняя пора?]. *Нѣмцѣ до самого неспору зносячи неприятеля, ажъ имъ остатокъ слова не стало, преціе еднакъ, аби в руцѣхъ неприятельскіи не приходили, волѣли до одного единъ на другомъ умѣрати*. Вел. IV, 202. Por. НЕШПОРЪ (пол. *pieszpor*). Вечерня (tamże: 507).
18. НЕУДОБЪ. Не легко (?). *Неудобъ багатіи внійдуть въ царство небесное*. АЮЗР. II, 215 (И.Выш.). Por. w tłumaczeniu W Szewczuka na współczesny język ukraiński: *важко увійти багатим у царство небесне* (Szewczuk: 44).
19. НЯТСТВО. Плен (?). *Дастъ Богъ панъ Литаворъ зъ нятства вийдетъ*. АЮЗР. I, 34 (1507). Zob. НЕТСТВО.
20. ОБЛИСНУТИ. Мелькнуть (?). *Хвилоненко поза островами и затоками Днѣпровими такъ облиснулъ и ку окопу до войска главнѣйшого прійшолъ же войско коронное... заледво и слышати о немъ могло*. Вел. IV, 263. Por. ukr. *блиснути*: **Лиш блиснув та й уже го нема**. На миг показался и уж нет его (Hrincz. I: 75), а także ros. *облестѣть, облеснуть* ‘поблистать во многих местах и померкнуть или скрыться’ (Dahl II: 596).
21. ОГОРОДНЯ. [Пристройка внутри замка (крепости) или моста?]. *Келія въ огороднѣ и кришка на лоху [Сгорѣли]*. Л. Мг. м. 72. Por. strus. *огородня* = *городня* ‘часть моста от одного быка до другого; часть, звено крепостной стены’ (Srezn. I: 557; II: 607), stbrus. *городня* ‘Частка замкавай сцяны; пралѣт маста’ (HSBM VII: 87); stukr. *городня* ‘Частина замкової стіни; прогін моста’ (SUM XVI–XVII 7: 36).
22. ОДКИДНИКЪ. [Отделившийся, перешедший на другую сторону?]. *Одکیدников, которіе што зброивши подъ мѣстомъ, обавляючисе строгости, до замку удають, въ оборону свою брать*. АЮЗР. I, 279 (1598). Por. stbrus. *одکیدникъ* ‘Уцякач’ (HSBM XXII: 28).
23. ОПРАВА. [Здесь – лечение?]. *Едно тьлько дѣло исправляетъ, же то конямъ и шкапамъ оправу даетъ*. Клим. 222. Por. stbrus. *оправити* ‘Вылечыць’ (HSBM XXII: 281).
24. ОПРИСЯГНИТИ. Привести к присяге (?). *Оприсягнули лавицу зуполна засѣлю въ ратушу Кіевскомъ*. АЮЗР. II, 19 (1608). Por. pol. *oprzysiąc* ‘zobowiązać, obarczyć przysięgą; zaprzysiąc’ (SW III: 817).

25. ОТКАЗОВАНИЕ. [Ответ, извещение?]. *Мы, отъ всея громады нашео великое, до вряду Луцкого, на вызнанье и на отказованье суду своего копного зъ вознимъ и стороною прислани есмо отъ копы.* Ак.Копн.с. 50. Пор. ОТКАЗОВАТИ, ОТКАЗАТИ 'Отвечать, ответить' (Гумсценко II: 63).
26. ПЕРЕДѢЛЕЦЬ. [Межа, граница?]. *Полоса... Яну отъ Сожа рѣки съ передѣльца и съ Луневымъ рѣтищемъ.* АЮЗР. II, 193 (1592). Пор. stros. *передѣлецъ* 'Уменьш. к **передѣль**', *передѣль* 'Граница, межа' (SRJ XI–XVII 14: 234–235).
27. ПЕРЕКОПЬЕ. [Перекопанное место, ров?]. *Заспу за замкомъ на перекопье сыпать повинни.* АЮЗР. I, 252 (1594). Пор. stros. *перекопъ* 'Ров с валом поперек чего-л.', *перекопа* 'Канавка, небольшой канал для отвода воды в низком месте, перекоп' (SRJ XI–XVII 14: 249–250).
28. ПЕРЕПРАВА. Переделка; исправление? *Стефану кравцю за переправу красного гатласового кафтана дано 70 к.* Дн.Хан. 354. Пор. stros. *переправа* 'Действие по глаголу **переправити**', *переправити* 'Исправить поврежденное или устаревшее' (SRJ XI–XVII 14: 280).
29. ПЕРЕХРИСТЯ. Оконная рама (переплет)? *Взявши зъ вокна железное перехристя, хотѣламъ понести его у комнату.* Пр.Полт.с. 69. Пор. stros. *перекрестье (перехрестье)* 'То же, что **перекрестокъ**': „а въ томъ желѣзѣ сдѣлать къ... келейкамъ къ окошкамъ желѣзные перехрестье да 12 спиць желѣзныхъ”, *перекрестокъ (перехрестокъ)* 'Предмет в виде фигуры из двух пересекающихся планок, брусков и т.п.': „к окнамъ желѣзные перехрестки” (SRJ XI–XVII 14: 252).
30. ПЕРЕЧОСЬ. [Неосторожная ческа, царапина, чесотка?]. *От перечосу: достати от пчол молодых з улья шуму бѣлого.* Лѣч. 8. Пор. brus. *перачос* 'падскураны сверб на далонях або ступнях' (ESBM IX: 89).
31. ПОДВАРОКЪ. Двор, усадьба (?). *Если продав подварокъ свой власный.* Ак. Бор. 5., пор. ukr. dial. *підварок, підвірок, підворок* 'миза, масток, фільварок, ферма' (ESUM IV: 389).
32. ПОДВѢЙКО. [Под веко?]. *Порох з солию змѣшавши в подвѣйко [коню] всыпать.* Лѣч. 20. Пор. ukr. dial. *війко* 'повіка' (ESUM I: 408).
33. ПОДТЕЛОКЪ. [Немолочный теленок?]. *Два воли, две коровы, подтелокъ двое, овецъ осмеро.* Кн.Луцк. 1564, л. 42. Пор. pol. *podciołek* 'ściele podchowane, bukat' (SW IV: 343), stros. *подтелокъ* 'Теленок по второму году' (SRJ XVI–XVII 16: 66).
34. ПОЛУШТАМЕТЪ. [Вид материи?]. *Кобернику киндяхъ данъ и полуштамету на верхъ.* Дн.Марк. I, 220. Пор. ШТАМЕТЪ [Род шерстяной ткани] (Гумсценко II, 502), stpol. *stament, stamet, szament, stamet, szamet* 'gatunek tkaniny wełnianej, kamlot' (SW VI: 387).
35. ПОСТОЯНИЕ. [Остановка, задержка, устойчивость?]. *Предъ страхомъ твоимъ постоянія не мають.* Пр.Мн. 72. Пор. stros. *постояние* 'Остановка, задержка, промедление' (SRJ XI–XVII 17: 249).
36. ПРИБОЙ. [Прибитая планка, бревнышко?]. *У коморе замокъ и прибой збито, зацепку поламлено.* Кн.Луцк. 1565, л. 219. Пор. gos. *прибой* 'Пришитая доска, брус, прибоина' (Dahl III: 399), gos. dial. *прибой* 'Дверной засов, запор' (SRNG XXXI: 116).

37. ПРИВѢТЪ. [Встреча, прием?]. *Уряду мѣскому, прихилний и призвоитий привѣтъ чинити повинни*. Ак.Н.Бр. (1696). Por. ukr. *привіт* ‘заст. Зустріч, прийом’ (WTSSUM: 926).
38. ПРИТЯЖАНІЕ. Приобретение, имение (?). *Да отъидеть каждо вась во притяжаніе свое*. Рук.хр. 52. Por. stros. *притяжаніе* ‘Земельное владение’ (SRJ XI–XVII 20: 63).
39. ПРОВОДЪ. Отпевание (?). *Мають тѣло мое грѣшное послати до Кіева до манастира светое пречисто Печерское, и тамъ его положити, и проводъ вчинити*. АЮЗР. I, 76 (1529). Por. stros. *проводъ* ‘Погребальный обряд’ (SRJ XI–XVII 20: 104).
40. ПУКЛИНА. [Выпуклое украшение?]. *Рондзѣкъ старій розбирали на новій; а въ немъ штучокъ 145, а додѣлатъ потреба хвостиковъ 8, пуклинъ 1*. Дн. Марк. I, 152. Por. stros. *пукля* ‘Выпуклое украшение (ср. ст.-польск. pukla)’ (SRJ XI–XVII 21: 44).
41. РОЗРОВНЯТИ. Уравнять (?). *Тую землю на ровные дворища подѣлили и розровняли*. АЮЗР. I, 214 (1579). Por. ukr. *розрівнювати, розрівняти* ‘Робити рівним, без ям, заглибин, пагорбів і т. ін.; усувати нерівності’ (WTSSUM: 1071).
42. РОСЧИНАТЕЛЬ. Зачинщик?. *Той самъ постановленъ есть роччинатель и росправитель [ересей]*. Пал. 603. Por. pol. *rozcząć, rozczynać* ‘zacząć, rozcząć, wszcząć, zapoczątkować’ (SW V: 590).
43. СКЛАДНИЙ. Складочный? *Состоялся приговоръ грабить недодавшихъ и недавшихъ гроши складніе по опредѣленію*. Дн.Марк. II, 37. Por. pol. dial. *składni* ‘składany, zbierany’ (SW VI: 149).
44. ТУРМОСОВАТИ. [Тормошить?]. [Зять] *турмосоваль и якъ хотивъ вексоваль мя*. Ак.Полт.с. (КС LXXIII, 153). Por. ukr. *термосити* ‘Рвать; дергать; тормошить’ (Hrincz. IV: 257), *термосити* ‘Тормошить, теребить’ (тамже: 276).
45. УЗВОДНЫЙ. [Находящийся над (гасzej: под – А.Ф.) подъемным мостом? Находящийся возле водного объекта?]. *Яму узводную повинни мѣщане скопать*. АЮЗР. I, 252 (1594). Por. *УЗВОДЪ*. Подъемный мост. *Ямы подъ узводомъ велять имъ чистити*. АЮЗР. II, 132 (1523) (Тум-сzenko II: 420).
46. ЦАПЪ. Шагренъ (?). *Кубковъ девять: болиихъ внутръ золоченихъ чтири, а пять в цапу, крайки тилко золоченіе*. Вел. IV, 112. Por. pol. *sara, szara* ‘skóra (szagryna)’, niem. *Zapp* (Brückner: 56).
47. ЧЕРВЧАТ(ЫЙ). Пурпурный?. *Спорокъ заложенъ оксамитенъ червьчатъ*. АЮЗР. I, 124 (1509). Por. strus. *чървьчатый, червьчатый, черевчатый* ‘красный’ (Srezn. III: 1558).

1.2. Wyrazy objaśnione błędnie lub nieprecyzyjnie, na co wskazują dane z innych źródeł leksykograficznych

1. ДОСТАТЧИКЪ. [Поставщик?]. *Хто би не могъ зъ достатчики коня купити, тотъ маеть въ замку быти*. АЮЗР. II, 132 (1523). Por. stukt. *достатчикъ* ‘Баришник, ліверант, перекупник’ (SUM XVI–XVII 8: 167).

2. ДРОВНИЧІЙ. [Лесник? Возможно, ошибочно вместо *дворничій*, ср. дворникъ]. *Дровничій двора нашого*. АЮЗР. I, 145 (1558). Por. stbrus. *дровничий, дровничый* ‘Той, хто адказваў за забеспячэнне палівам’: *мытнікомъ и дровничимъ двора нашого Вишупскога* (HSBM IX: 76).
3. ИСКУПЕНЬ. Выкупленный (?). *Стоялы перед нами у Дубичехъ Круповичи: Кгинивиль а Митко а Дашко и зъ своими икупни, што жъ отцы тыхъ икупневъ подаваны княземъ великимъ Витовтомъ еще дѣду ихъ у дворѣ*. АЮЗР. I, 15 (1444). Por. stbrus. *искупень* ‘Селянін, які асабіста вольны, але мае надзел зямлі гаспадара і абавязаны плаціць за яго даніну, адбываць павіннасць’ (HSBM XIV: 157).
4. КАРУНКА. Бордюр (?). *Гончареві казалемъ зробіти: кахоль 80, кзимсовъ 13, карунок 15*. Дн. Марк. I. 141. Por. stbrus. *коронка, корунка* ‘Верхняя аздобная частка кафлянай грубкі’: *купили тры кафли, тры корунки, ганчару заплатили полталера* (HSBM XVI: 27).
5. КЛЮЧИЩЕ. [Стропила?]. *В гаи дерева вырубати казаль, которое ся бы могло на латы альбо на ключища зъгодити*. Кн. Луцк., л. 209 (1573). Por. stbrus. *ключыщо, клучыщо* ‘Тоўстая жардзіна з крукам, якая ўжывалася пры пабудове страхі’ (HSBM XV: 131).
6. КОБЗУВАТИ. [Гнушаться, брезговать?]. *Буцьмъ ти не кобзуешъ цур пекъ тобѣ бѣгдай* Довг. 93. Proponowane znaczenie nawiązuje do ros. dial. *кобзовать* ‘гребувати’ (ESUM II: 476). Wydawca intermediów ukraińskich z XVII–XVIII wieku objaśnia ten czasownik jako ‘чаклувати, ворожити’ (Interm.: 101), por. także w innym miejscu: *кабузнік* ‘ворожбит’ (101). Por. też ukr. dial. *габзувати* ‘неславити, ганити, паплюжити’, *габзувати* ‘ts.’, *гавзовати* ‘ремствувати, скаржитися, висловлювати незадоволення; ганьбити, паплюжити’, *гавзувати* ‘дорікати; зневажати’, *кабзувати* ‘псувати; ляяти, гудити’ (ESUM I: 445); *кавзувати* ‘ганити, сварити; скаржитися’ (tamże II: 335).
7. КРАСНОГЛЯДСТВО. Любование (?). *Красноглядствомъ тыхъ слуговинъ око накормите*. АЮЗР. II, 230 (И.Выш.). Por. w tłumaczeniu W. Szewczuka na współczesny język ukraiński: *щоб красним виглядом тих слуг око наситити* (Szewczuk: 67). Należałoby zatem przyjąć znaczenie ‘ładny wygląd’.
8. ЛЕЖЕНЬ. (Можливо, тут антропонім-прізвисько). *Какъ, господариня, осень прійдетъ, такъ онъ лежня вышлетъ по тые пенязи*. АЮЗР. I, 62 (1522). Por. stbrus. *лежень* ‘Пасыльны, зборшчык падаткаў’ (HSBM XVI: 335).
9. МЕЗЛЕВА. [Топонім?]. Радоньцы доводили на Круповичъ про мезлеву. АЮЗР. I, 15 (1444). Por. brus. *мезлева, мезлива* ‘Падатак за кароў’ (HSBM XVII, 315). Lit. *mezliava* (Буўка: 200; ESBM VIII: 8).
10. МЕНЬЯ. [Миня?]. *А якую ж ти тут тилко ващець човнешъ веремѣю? Чи не хочешъ ти нас тилко вернуть на менѣю?* Довг. 91. U wydawcy intermediów ukraińskich znajdujemy tłumaczenie całej konstrukcji: *вернуть на менѣю* ‘обманути, ввести в оману’ (Interm.: 100).
11. МІРСТВОВАТИ. Иметь общение? *Ты съ тѣми ласкаве мѣрствуешъ*. Пр.Мн. 32. Por. stros. *мирствовати* ‘Жить в мире’ (SRJ XI–XVII 9: 178).

12. МОДЛЯРСТВО. Изображение? *Що есть на свѣтѣ вымысловъ около балвановъ и иншихъ модлярствъ, всѣ отъ нихъ [Егуптянъ] вышли.* Рук. хр. 11. Por. pol. *modlarstwo* ‘bałwochwalstwo’ (SPXVI 14: 543).
13. НЕТСТВО. Бесчестье, позор (?). *Тотъ, который былъ противень уставѣ господарской... маеть быти каранъ нетствомъ подъ ратушою день а ночь.* АЮЗР I, 113 (1541). Por. stbrus. *нетство, нество, нецство, нецьство, нятство, нядство, няцство, няцтво* ‘Палон, зняволенне’ (HSBM XX: 335; XXI: 71).
14. ОБѢСТКА. [Извещение, уведомление?]. *Маеть обѣстки грошъ дати.* АЮЗР. II, 26 (1500). Por. stbrus. *обестка = обвестка* ‘Від падатку, які купцы павінны былі плаціць пры паведамленні аб сваім прыбытці на месца гандлю’ (HSBM XXI: 100; 138).
15. ОБЛАМОКЪ (пол. obłamek). Отломок (?). *Кажешъ ихъ посылати стеречи у замковыхъ воротахъ и на обламкахъ въ ночи кликати.* АЮЗР. I, 55 (1516). Por. stbrus. *обламокъ, обланокъ* ‘Зубчатая сцяна, умацаванне’ (HSBM XXI: 161).
16. ОБЛОЖНИЙ. [Относящийся к непаханному полю?; длительный?]. *Для далшое вѣдомости обложней крадежи... Василя цигана... на kwestію взято.* Ак.Неж.маг. 15. Por. stros. *обложный* ‘прил. к облогъ’, *облогъ* ‘Ложное обвинение, клевета’ (SRJ XI–XVII 12: 83; 86); stbrus. *облога* ‘Паклѣп; ілжывае абвінавачванне’ (HSBM XXI: 178).
17. ОБЛУПЕНЕЦЪ. Обрезанец (?). *Для того обросло голову носить, абы былъ розный отъ облупенца.* АЮЗР II, 212 – И. Выш. Por. odpowiedni urywki w tłumaczeniu W. Szewczuka na współczesny język ukraiński: *тому обросло голову носить, щоб різнитися від облупенця* (Szewczuk: 39). Dalej wymieniane są także synonimy *облупенця* (*підголенець, гологоловець*), co wskazuje jednoznacznie na znaczenie ‘człowiek z ostrzyżoną, podgoloną głową’. Por. także w innym miejscu: *адже то мирський звичай пильно придивлятися до облупленої голови того, хто підголює її* (тамże: 38).
18. ОКОРМЪ. [Продовольствие, провиант?]. *Кто столкши [бобки] з солю из вином зогрѣть и пить надце будетъ, то весь окормъ от сердца вигоняеть.* Лѣч. 57. Por. stbrus. *окормъ* ‘Атрута, яд’ (HSBM XXII: 150).
19. ОТКРАСТИ. [Ободрать?]. *Ересми десно и шче естество челоѳческое открали.* АЮЗР II, 225 – И. Выш. Por. w tłumaczeniu na współczesny język ukraiński W. Szewczuka: *Звабили, перемудрували і од бога відкрали з лівої руки і з правої ересі людське ество* (Szewczuk: 59).
20. ОТЧИЧЪ. Помещик?. *Сыновъ ихъ звано патрици, то есть отчичи.* Рук. хр. 138. Por. stpol. (*ojczyc*) *о́счзус* ‘członek rodu dziedziczący spuściznę po przodkach, spadkobierca, dziedzic’ (SStpol. IV: 547); *ojcowic, ojczys, ojczycz, о́сцис* ‘pan z panów, członek znakomitego rodu, familiant, parentela, patrycjusz (SW III: 725).
21. ПЕРЕВОДНЯ. Предержательство краденого? *Павель з москалями держальъ переводню купно кунми миняючи.* Ак.Бор. 108. *Жидъ Ирша Якубовичъ зъ сынами своими половили мене на переводню – красти имъ кони.* Ак.Полт.с. (Кс. LXXV, 469). Por. stpol. *przewodnia* ‘kon-szachty, stosunki występne, porozumienia tajemne’ (SW V: 239).

22. ПОКЛАДЕНЕ. Брачное ложе (?). *Удавилъ діаволь уже седми младенцовъ, каждого зъ нихъ першой ночи, на покладеню.* Рук. хр. 135. Por. pol. *pokładanie* ‘noc poślubna’ (SPXVI 26: 314), *pokładziny* ‘cudzołóstwo, spółkowanie, stosunek z kobietą’ (SW IV: 498).
23. ПОКЛЕТЪ. [ср. *поклѣть* – рама бороны] (ст.пл. *poklat*). *В стайни: сани писаные, поклетъ старый.* Кн.Луцк. 1571, л. 213. Por. stpol. *poklat* 1. ‘рлосіенне покгусіе возу’; ‘wóz kryty’ (SSStpol. VI: 314).
24. ПОРАЛИТИ. [Бороновать, забороновать?]. *Земли и поля влостивыи их зораны и пораленые квалтомъ побрати казалъ.* Кн.Луцк. 1562, л. 150. Por. pol. *poradlić* ‘radłem poprzeorywać’ (SW IV: 696).
25. ПОТАЙНИКЪ. Тайник (?). *Потайникъ замковый оправать и робить повинни.* АЮЗР. I, 252 (1594). Por. ukr. *потайник* 1. ‘Підземний хід’. 2. ‘Місце таємного зберігання чогось або перебування кого-небудь; схованка, криївка’ (WTSSUM: 901).
26. ПРИЕМЦА. Принимающий у себя (?). *Позбилисмо любимаго хлѣбодавцу и приемцу нашего.* Рад. 25. Por. stpol. *przyjemca* ‘kto przyjmuje kogoś pod swoją opiekę’ (Bańk. II: 936); a także stpol. ‘obrońca, defensor’ (SSStpol.VII: 271).
27. ПРИПЫХАТИ. Побуждать (?), поддерживать(?). *Ку слушному а потребному въ милости братской звязкови и сконченью, такъ фаленное а вѣчнѣ пожиточное sprawy припыхати рачили.* АЮЗР I, 160. Por. stpol. *przyрchać* ‘ukłuć, pungere, tu przenośnie: przynaglić, compellere, adducere, adigere’ (SSStpol.VII: 312).
28. ПРИЧОЛКОВЫЙ. [Примыкающий к боковой стороне дома?]. *Межи [нивы] боковыи и причолковыи пани Крупская заняла горожею.* Кн.Владим. 1573, л. 86. Por. pol. *przyczółkowy* ‘przym. od przyczółek’, *przyczółek* ‘szczyt ściany czelnej; krokwie szczytowe na węglach oparte’ (SW).
29. ПРУЗѢ. Насек. прусак (?). *Прузи, мишица... и иные нужи.* Рук.хр. 128. Por. csłow. *прузь, пружи* ‘szarańcza’ (Znosko: 282).
30. ПРЫМЕТЪ. [Знак? срвн. пл. *przymiot* порок, недостаток]. *Не потреба большого прымету и подсады, яко тыи дома их.* Пам. IV, отд. II, 97 (1545). Por. strus. *приметь* ‘То, что осаждающие набрасывали к стенам города (для устройства пожаров, заваливания рвов, для облегчения подъема на стену)’ (SRJ XI–XVII 19: 217).
31. ПРЫСКЪ. [Приски? Ноздри у лошади?]. *А в другого коня карого видел есми через прыски и губу верхнюю округне ростято.* Кн. Луцк., л. 208 (1585). Por. stros. *прыскъ* ‘Фырканье’: ‘и от стад лошадиных прыск и ржанье великое’ (SRJ XI–XVII 21: 21).
32. РОЗРОЖАТИСЯ. Расположиться. *Рекль [Господь къ Іакову]... розмножай и розрожайся.* Рук.хр. 23. Por. pol. *rozrodzić się, rozradzać się* ‘rozmnożyć się biologicznie; rozplenić się, rozrosnąć się’.
33. РОНДЗѢКЪ. [Часть конской сбруи – оголовье узды?]. *Івану Пицолцѣ дань до оправованя рондзикъ.* Дн. Хан. 129. Por. stbrus. *рендзикъ, рендикъ* ‘збруя’ (pol. *rzędzik* – Bułyka, 280, pol. *rząd, rzędzik* ‘uprząż koni, strój ich’ (Brückner: 474).

34. САМОТРЕТІЙ. Втроем? *При которой школи его, копа ему самотретему доводъ учинить всказала.* Ак.Копн.с. 52. Por. pol. *samo-trzeci* ‘należący do grona trzech, jeden z trzech’ (SW VI: 25).
35. ХАНДОГОМЪ. Поджав ноги, скрестив ноги (?). *[Турки] на посланню хандокгомъ сѣдаютъ на земли.* Рук. хр. 395. Por. stbrus. *хандокгий, хендогий, хондогий* ‘чысты’ (pol. *chędogi*): „на хандокгомъ посланью седить” (Буłyка: 344). *Należy czytać: на посланню хандокгом = на ro-słaniu chędogim, por. pol. chędogi* ‘czysty, schludny; ładny, ozdobny’ (Bańk. I: 130).
36. ШИБИНКОВАТИ. *[Буянить, хулиганить?]. Мы іему не много давали шыбинковати.* АЮЗР II, 189 (1589). Por. stbrus. *шибинковати, шыбинковати* ‘свавольнічаць’ (pol. *szybinkować* – Буłyка: 362), pol. *szybrynki, szebrynki*, w 16 wieku ‘kpinu’ (Brückner: 560), *szebinka?*: „Więc się wszyscy z obiadu mego naśmiewają, a swe głupie szebinki dworstwem nazywają” (SW VI: 598).
37. ЯМЩИНА. *[Подать?]. Ящичины... не давати.* АЮЗР I, 236 (1590). Por. strus. *ямщина* ‘ямская повинность, денежный сбор на ямскую гоньбу’ (Srezn. III: 1659).

2. Wyrazy objaśnione nieprawidłowo (nieopatrzone pytajnikiem)

1. КИРНАДКА. *[Ср. укр. диал. кирнак „палка”]. Показывали тежъ намъ поля новину нововыкопану и кирнадки, еше не спрятаны, знать, ижъ што вчора копано.* Кн. Владим., л. 82 (1572). Por. brus. *кірна* ‘А-падобная прылада, сажань’, ‘тоўсты сук’, ‘раздвоены корань у караняплодах’; *кірнаты* ‘вілаваты, сукаваты’ (ESUM V: 38).
2. ПАСУДКА. *[Утварь]. Пасудокъ ани ловушокъ ниякихъ не ставитъ.* АЮЗР II, 192 (1592). Por. ukr. dial. *пасудка* ‘непомітна яма в болоті’, gos. dial. *пасудка* ‘мишоловка’, brus. dial. *пасыдка, насытка* ‘пастка’ (ESUM IV: 312).
3. ПОДВИЧКА. Стирок. Бер. 160. Por. pol. *podwika, podwiczka* ‘chustka żałobna noszona w XIV–XV wieku przez wdowy’ (Bańk. II: 670).
4. ЧАМРОВЫЙ. *[ср. пол. cembra, czamr „брус”, „балка”]. Футра шматъ чамрового лисіого.* Вел. IV, 122. Por. pol. *czamar(k)a* ‘długa suknia zimowa duchownych, podszyta futrem’ (Bańk. I: 214).

3. Wyrazy w ogóle pozbawione komentarza znaczeniowego w słowniku J. Tymczenki

1. ВЫРИГАТИ, ВЫРИГНУТИ. []. *Знову противку войскомъ его К.М. и тому постановленю виригнули.* Вел. IV, 281. Por. stukr. *вырыгнути* ‘Перен. (що, що на кого) (висловити, виявити свої почуття до когось) вилити’ (SUM XVI–XVII 6: 31).

2. ДАМННЦЯ. *Дамннця и путница, со всѣми ужитки, што ныннчи суть и потомъ могутъ быти.* АЮЗР. I, 1 (1361). Пор. *Дамннця* (назва потоку в Перемишльській землі) (SSM XIV–XV 1: 278).
3. ИЗГОНЬ. *Мы там поблизу орали при футори где тие изгони пасут.* Ак.Бор. 105. Пор. stukr. згонь ‘Стадо, череда’ (SUM XVI–XVII 11: 165).
4. КОЗУЛБАСКІЙ. [?]. *Запона козулбаская.* Вел. IV, 126. Пор. gos. *кизильбаиш* ‘перс’, стар. *кызылбаиш, кизылбаиш, кизылбаишский* (Vasmer II: 161), *казылбаишское кружево* (XVII – тамже, 230).
5. КОЛОГРИВЫЙ. *Даровалемъ... коня кологривого.* Дн.Марк. I, 141. Пор. stbrus. *кологривый* ‘З грывай, якая спадає на адзін бок’: *конь... кологривый* (HSBM XV: 213).
6. КУПОВИЩЕ. *Днялося и писано на куповищы сугранномъ у Хмелинахъ.* АЮЗР. II, 181 (1585). Пор. stros. *куповище* ‘Место, где торгуют’ (SJR XI–XVII 8: 132).
7. КУТЬ. **Тѣсный куть.** [?] *Просили жидове, абы ихъ съ тыхъ кутовъ тѣсныхъ вызволилъ, до которыхъ для проступокъ своихъ были посланы за море Каспійское.* Рук.хр. 218. Пор. stbrus. *куть* ‘Глухое, зацішнає месца, закутак’: *хотячи ея з оныхъ тѣсныхъ кутовъ выбит* (HSBM XVI: 252).
8. НАБЕДРИКИ. [?]. *Хомуть з набедрыками.* Кн. Луцк., л. 23 (1648). Пор. sbrus. і brus. dial. *набедрики, набедрыки* ‘Набедрыкі, набарды, паўшоры, шлеі’ (HSBM XVIII: 284; ESBM VII: 163).
9. НАДЧАКЪ. [?]. *[Шляхтич взя] клячу з возомъ, а на воза три мацы жита надчакъ а боты чорные; жито з возомъ вернулъ, а клячи, надчака и ботовъ не вернулъ.* Кн. Луцк., л. 332 (1570). Пор. brus. *наджакъ, наджчакъ, надзакъ* ‘Баявы тапор’ (HSBM XVIII: 373), pol. *padziak* ‘rodzaj czekana’ (Bańk. II: 248).
10. НЕПРИКИСЛЫЙ. [?]. *Неумытого и къ любви неприкислого.* АЮЗР II, 212 – И. Выш. W tłumaczeniu na współczesny język ukraiński W. Szewczuka: *невмытого і до кохання непричетного* (Szewczuk: 38).
11. НИЗКОСЫТЫЙ. [?]. *Низкосытый слуга.* АЮЗР II, 215 – И. Выш. W tłumaczeniu na współczesny język ukraiński W. Szewczuka: *високоногим і низькоситим слугам... сподіватися на боже царство не тільки годі мислити, але й мріяти* (Szewczuk: 44). Znaczenie przymiotnika – to ‘худий, сухорлявий’.
12. ОБОДНИЦА. [?]. *Имннцыце названое Плиса, въ Полоцкомъ повѣтѣ зъ дворомъ, и зъ подьдаными, яко стоить въ ободъницы мерничого нашого.* АЮЗР. I, 33 (1507). Пор. stbrus. *ободница* ‘Межавая абводная кніга’ (HSBM XXI: 223).
13. ОЗИМОКЪ. [?]. *Озимковъ капуста барзо злых град тридцат.* Пам. III, 72. Пор. stpol. *ozimek* ‘Grzęda, zagon w ogrodzie z zimującymi roślinami’; pol. dial. *ozimek* ‘grzęda, zagon wydzielony bruzdami’ (Bańk. II: 473).
14. ПИРОГОХИТРЕЦЪ. [?]. АЮЗР II, 225 – И. Выш. W tłumaczeniu na współczesny język ukraiński W. Szewczuka: *кухарів чи пекарів, котрі штудерні пироги печуть* (49). Пор. także strus. *хытрыць* = *хитрыць* ‘знаток; сведущий в чем; искусный в чем’ (Srezn.: 1432).

15. ПОДОБОРОДНЫЙ. [?]. *Еже бо къ брату благовравіе, правду зреть Божію, а еже къ подобороднымъ и преслушаніе звовѣди Божія попираетъ.* Пал. 334. Por. cslow. *подобородный* ‘podobny pod względem urodzenia’ (Znosko: 237).
16. ПОСѢДЬ. [?]. *Панъ староста своихъ намѣстниковъ и тивуновъ, а ни посѣдей, а ни жадныхъ податковъ въ тихъ дворѣхъ и волостѣхъ не маеть мѣти.* АЮЗР I, 72. Por. ukr. dial. *posid* ‘власність, володіння’ (ЕСУМ IV: 535).
17. ПРИТРУБНИКЪ. [?]. *[Котляры] робятъ... притрубники, ленбики.* Клим. 216. Por. stros. *притрубокъ* ‘Часть аппарата для изготовления спиртных напитков’: ‘40 котловъ винныхъ съ горшками безъ трубъ и безъ притрубокъ, 24 котла съ горшками и съ трубами и съ притрубки’ (SRJ XI–XVII 20: 58).
18. ПРИШАНЦОВАТИ. [?]. *Иниіе до розбивання муру приправи пришанцовали.* Рук. хр. 376. Por. pol. *przyszańcować* ‘przykopać, przybliżyć w przykopach’ (SW V: 381), *szańcować* ‘otaczać szzańcami, okorupować; przystawiać, podstawiać’ (tamże: 564).
19. ПРЫБОЙ. [?]. *Иниого прыступу и шкодливого блиско прыбою ни отколь в том замку нѣт.* Пам. IV, отд. II, 212 (1545). Por. ros. dial. *прыбою нет* ‘Нет доступа, не подступиться’ (SRNG XXXI: 116).
20. САДОВНИЦА. [?]. *[Торяникъ] въ садовницу соль зъ сковрады выкидаеть.* Клим. 226. Por. *садовница* ‘Устройство в солеварне’: ‘А заводу в тѣхъ куренях [для варки соли] 40 корыгъ болшихъ и малыхъ тож, 30 садовницъ, лукошки лубеня’ (SRJ XI–XVII 23: 16).
21. СМЕРЧІЕ. *Ллія/ пошоль на пуцу и сѣдячи тамъ подъ смерчіемъ, просиль Гда Бога о смерть собѣ.* Рук. хр. 114. Por. cslow. *смерчіе, смерчь* ‘drzewo jałowcowe’ (Znosko: 313).
22. СПОРОКЪ. [?]. *Спорокъ червчатъ оксамить на золотѣ.* АЮЗР II, 124 (1509). Por. gos. *спорок* ‘ветхая или поношенная и споротая покрывка с шубы, салопа, споротый с чего верх’ (Dahl IV: 287).
23. СТАНЪ. [?]. *Шинкариѣ выдано по се число горѣлки нашої полтретя стана, а прежде одинъ станъ.* Дн.Ход.146. Por. stros. *станъ* ‘Порция выкуреной в один прием водки или сваренного за один прием пива’: ‘Станъ вина про себя выкурилъ, а не на продажу’ (SRJ XI–XVII 27: 196).
24. СѢЧИВО. [?]. *Если ми олтарь каменный учинити схочешъ, не гладь его сѣчивомъ.* Рук. хр. 45. Por. cslow. *сѣчиво* ‘siekiera, topór’ (Znosko: 306), а также w słowniku Sparwenfelda: *Долото: сѣчиво в’сѣя-кому дѣлу или чину = Caelum, scalprum, centrum, instrumentum quo vasa varii generis scalpuntik* (Sparw. I: 4456).
25. ТРОВАСТЫЙ. [?]. *Сукна тровастого тонкого портище.* Вел. IV, 121. Por. pol. *trawiasty, trawisty* ‘podobny do trawy’. *Kolor trawiasty* (SW VII: 101).
26. УВОЖЧІЙ. [?]. *Княгиня Ильиная жадного листу увожчого не то не сказала.* АЮЗР. I, 122 (1546). Por. УВЯЖЧІЙ. *Увяжчій листь* (пл. uwiązczy list). Вводный лист (Тумченко II: 414).

27. ЧЕМРОВЫЙ. [?]. *Куплень... двѣ [футри] чемровые за 22 р.* Дн. Хан. 458. Zob. ЧАМРОВЫЙ.
28. ШКУРТА. [?]. *Не вмѣетъ инокъ зѣ... шкурты говорити.* АЮЗР II, 214 – И. Выш. Por. pol. *szkort* ‘nierządnicą’ (Brückner: 549).
29. ШТАНКГЕРКА. [?]. *Кума штанкгерку женѣ моей подарила.* Дн. Марк. II, 118. Por. pol. *stangierka, stengierka* ‘chustka kobieca na szyję złotem i srebrem przetykana’ (SW VI: 390).

4. Wyrazy nieprawidłowo odczytane

1. БЛАЦКА. Обломок. *Блацки робят и поправляютъ.* Пам. IV, отд. II, 14 (1545). Zamiast: БЛАНКА (лт. *planca*). Вырезка между зубьями на стенах и башнях (por. Тумченко I: 56).
2. БЛЯЦКОВАНЕ. Ограда. *Тое бляцковане также погнило.* Пам. IV, отд. II, 68 (1545). Zamiast: БЛЯНКОВАНЕ, por. stbrus. блянкованье, бламкованье ‘Драўляная або мураваная агароджа’ (HSBM II: 51).
3. ЗЛУЧИЙ. Лучистый [?]. *Указалосе дивное видение на небе, которое кометою або звездою злучою зовуть.* Киев. Лет.87. Zamiast: з лучою, por. ukr. dial. *луча* ‘промінь сонця’ (ESUM III: 314).
4. КИЮЧИЩЕ. *Дерево на киючища и на оглобли згожое, рубали.* Кн.Луцк., л.20 об. (1576). Zamiast: КЛЮЧИЩЕ (zob. Тумченко I: 368).
5. МАМРАМА. [Мамрамъ? Не виключено, що це власна назва]. *А ижъ п. Русинъ варуется того, абы што отъ мене на томъ мамране, яка сума або долгъ пенежний, написано не было.* Кн.Луцк., л. 103 (1570). Zamiast: МАМРАМЪ, por. stbrus. *мамрамъ, мамранъ, мембранъ, мембрамъ, мемрамъ, мемранъ* ‘Документ на пергаменце’ (HSBM XVII: 253), pol. *tembrana* ‘pergamin; dokument napisany na pergaminie’ (SStpol IV: 181).
6. ОБСИЛОКЪ. Посылка, послание (?). *Отець намѣстникъ Красногорскій и старшина чорнуская были у мене зъ обсылками.* Zamiast: ОБСИЛКА, por. stbrus. *обсылка* ‘Паведамленне; перапіска’ (HSBM XXI: 284).
7. ОДНОРОЗНЫЙ. [?]. *Простаки Христовы однорозные лѣпшиє отъ нихъ были.* АЮЗР II, 242 (И. Выш.). Zamiast: ОДНОРИЗНЫЙ, por. w tłumaczeniu W. Szewczuka na współczesny język ukraiński: *але Христові простаки, одноризні, ліпші од них були* (Szewczuk: 86).
8. ПЕРЕВѢСЪ. [Сеть для ловли диких птиц или местность, где установлена такая сеть]. *Рѣчки и перевѣсья, куди тої землі знамя пошло, гдѣ его знайдуть.* АЮЗР. I, 37 (1508). Zamiast: ПЕРЕВѢСЬЕ, por. stros. *перевѣсье (-ие)* ‘Угодье для ловли птиц при взлете перевесами’ (SRJ XVI–XVII 14: 218).
9. СОХАЧКА. [?]. *За сохачки по пятидесять золотыхъ Полскихъ въ каждыи годъ платили.* АЮЗР I, 249 (1592). Zamiast: СОХАЧКИ, por. stpol. *sohaczki* pl. tantum ‘wolny targ na mięso, także jatki’ (SStpol.VIII: 331).
10. ХВОСТИЛЪ. [?]. *Рондзѣкъ старій разобрали въ немъ штучокъ всѣхъ 145, а додѣлатъ потреба хвостиловъ 8.* Дн. Марк. I, 152. Zamiast:

ХВОСТИКЪ (zob. ПУКЛИНА – Tymczenko II: 257: *a додѣлатъ потреба хвостиковъ 8*).

5. Wyrazy, których znaczenie nie jest całkowicie jednoznaczne

5.1. Wyrazy, których znaczenie zostało, prawdopodobnie, zinterpretowane prawidłowo, aczkolwiek niemożliwe jest pełne potwierdzenie powyższego zabiegu, gdyż dostępne źródła leksykograficzne nie dostarczają wiarygodnych i wyczerpujących danych na ten temat

1. БЕРБИГА, БИРБИГА. Лошадь, кляча *!?!*. *Братъ мой полумертвый з бербиги Геродовского упалъ на землю*. Вел. IV. 138. Por. także ЗРИНУТИ: *[Человека] зринувши черевомъ на тую жъ бербигу свою, велѣлъ одному служцѣ своему отпровадити до дому своего*. Вел. IV, 139 (Tymczenko I: 340).
2. ВОДНОСТЬ. Место, где берут воду (?). *Начавши отъ села от водности у верхи рѣчки Неборовки*. АЮЗР. II, 192 (1592).
3. ДУШЕОТХОДНИЦА. Отходная (?). *Душеотходницу для дальшого часу вѣри данья, вписали въ книги мѣсткие ратушни*. Ак.Бор. 101.
4. ЗАЛЕГЛЯ. Пустошь (?). *И залеглями и зъ болоты и зъ рѣчками и потоки*. АЮЗР I, 108 (1470). Por. ukr. dial. *залезж* ‘земля, не орана протягом кількох років’, *залезжа* ‘запущеність’ (ЕСУМ III: 212).
5. ЗАТИРАЧКА. [Шлифовальное приспособление?]. *[Шевське начиня] затирачки, клинцѣ, гнипы*. Клим. 219.
6. ЗВОДЪ. Почин (?). *Отъ велебнѣйшого Аттѣка, Константинопольского епископа, зъ власного зводу посланныхъ*. Пал. 586.
7. КВЕРСЪ. [Напрямик?, нм. *Quer* – поперечное направление, *queren* – пересекать, *querfelden* – напрямик]. *Грузинскій землю поехали в ретранъжаментъ, а оттуду кверсомъ въ Гилянъ*. Дн. Марк. II. 17.
8. КЛИКЪ. [Небольшой клин (земельного угодья)?]. *Другая полоса Козуновская, и зъ борками почавши отъ того рубежа у верхъ Оборовки ажъ и кликъ у великое болото досталосе Ивану*. АЮЗР. II, 192 (1592).
9. КУХОНКА. [Кубок, бокал?]. *Кухонка серебряная, есть чарка зъ столцемъ*. Вел. IV, 112.
10. ЛЖЕСПРАВЦА. Поноситель (?). *Вишписаніи наноси клеветники и лжесправци въ невинности моей на мене вкладаютъ*. Вел. III, 124.
11. МЕДВЕДОКЪ. [Наливное колесо в мельнице?]. *Казалемъ колесо подъ субуйникъ перемѣнить и медведокъ здѣлатъ*. Дн.Марк. I, 29. Por. ukr. dial. *медведик* ‘зубчате колесо у млині’; *ведмедик* ‘наливне колесо у млині’ (ESUM I: 343).
12. МОСКОВЧИКЪ. [Московская монета?]. *Монисто зъ московчиками той же Миско... зъ дѣвчины... знялъ*. Ак. Неж. маг. 24.
13. НАКАЗНИКЪ. Приказчик (?). *Мещанин Луцкій...оповедалъ, иж онъ...посылалъ наказникомъ молодца своего... зъ нѣкоторыми речами своими купецкими на ярмарокъ*. Кн.Луцк. 1565, л. 59.

14. ОБСИЛЬ. Обослание (?). По обсилу, подлугъ поселского звичаю, вислано будетъ его [посла] зъ покормомъ. Вел. II, 124.
15. ОТКАЗОВАНИЕ. [Ответ, извещение?]. Мы, отъ всее громады наше великое, до вряду Луцкого, на вызнание и на отказование суду своего копного зъ вознимъ и стороною прислани есмо отъ копы. Ак.Копн.с. 50.
16. ОДЛЕГЛЫЙ, ОДЛЕГЛЫЙ. [Независимый?]. Абысте [куцовъ Греческихъ] отъ всего того мѣли свободными и отлеглими, повагою сего оборонного унѣверсалу приказуемъ. Ак.Н.Бр. 59 (1701).
17. ОТПИХАЧЬ. [Отталкивающий что-нибудь, кого-нибудь?]. Отпихачовъ много. Пр.Мн. 165.
18. ПЕРЕНАНИЯТИ. [Снова нанимать?]. Дивчыну, на йме Галку, перенаняли. Кн.Луцк. 1639, л. 60.
19. ПОДКЛЮЧІЙ. [Помощник ключника – лица, отвечавшего за закрывание на ключ городских, замковых ворот?] Лекс. 2.
20. ПОДМЕТОВАНИЕ. Подлог (?). Подметованье въ книги не былыхъ речей. Пал. 554.
21. ПОРУЧЬЕ. [Порука, поручительство?]. Съ поручья старосты Пинского. АЮЗР II, 81 (1633).
22. ПРИТЯЖАНИЙ. Приобретенный (?). Тую притяжаную [любовь] вами гды несомнѣнную и нелицемѣрную соблюдете, всѣ иншіе добродѣтели при собѣ удержите. АЮЗР. II, 78 (1629).

5.2. Wyrazy, co do których jednoznaczna interpretacja formalna i znaczeniowa nie jest na obecnym etapie badań możliwa z uwagi na brak odpowiednich danych

1. ВКЛЕПОВАТИСЯ. [Ошибаться в отношении особы или животного?]. Не знаю, в который обычай в жону и в статокъ мой якийсь чоловікъ клепається. Кн.Луцк., л. 115 (1570). Пор. ukr. *вкленатися* ‘потрапити в неприємне становище, помилитися’ (ESUM II: 458).
2. ЗАХОДИЩЕ. Дорога к имению (?). Конецъ Вепринского лѣска полоса Микитѣ, Семену, зъ дорогою городовою Ивану, зъ заходищемъ Феодору. АЮЗР. II, 193 (1592). Пор. stukr. *заходъ* ‘Угіддя’ (SUM XVI–XVII 11: 37).
3. ЗДУВА. [?]. Приказаль тежъ Гдь през Моусеа: абы для потреби дворовой, абы кождый живой члвкъ и невѣста укопаль долокъ земли, а закрыль нечистоту свою за полкомъ для здувы мѣстца святого. Рук. хр. 58.
4. ИРШИЦА. [Замша, Ржавчина?]. Бланки на стѣннѣ замковой отъ иршицы оправлять повинни. АЮЗР I, 252 (1594). Пор. ukr. dial. *ирха* ‘вичинена овеча чи козяча шкіра’ (ESUM II: 318).
5. КРОШВНИЦА. [?]. [Давидъ] роздавалъ каждому по укруху хлѣба и сковрадныя млины и зелія отъ крошвницы. Рук. хр. 100.
6. КУТКА. [Кошка?]. Не бався въ той смродливой кутцѣ. Пр. Мн. 125. Ву́с може: *кучка* ‘Шалаш, хижина; куца, сень’ (zob. Тумсценко I: 394).
7. ЛОВЧАНКА. [?]. Товариство его [взяло] двадцать пять бочокъ ловчанки. Арх. Мот. 133 (1688).

8. ЛЯДКИРА. [?]. *Пастухъ ей дочкам моимъ тое овечки поймати не дав: заплаги теды мнѣ лядкиру, бо я вже тую овечку шест дней пасу.* Ак. Бор. 7.
9. МНОГОПОЛЧНЫЙ. [?]. *Многополчный поѣздъ.* Пал. 1136.
10. НЕЗНАЧЕ. Будто бы, как бы(?). *Солтанъ Турскій... прибувши въ Цариградъ розказалъ незначе сурово, аби флотъ и армата морская зъ двома окрентами особо великимъ были вскорѣ споряжени.* Вел. III, 431.
11. НЕКОНЕЧНЕ. Неокончательно (?). *До которого [папежа] неконечне и неслушне прилучилися.* Пал. 667.
12. ОГОРОДНИКЪ. [?]. *В томъ селе дворыц осм и огородникъ.* Пам. IV, отд. II, 162 (1545).
13. ОМАЛСИТИ. [?]. *Очи тыхъ людій омалсиль еси.* Рук. хр. 56.
14. ОПРАТНОСТЬ. [Порядок?]. *Не по старому вжо всякая справа и опратност ведет* (Пам. IV, отд. II, 225 (1545). Пор. ukr. dial. *опрят, опряток* 'прибирання; порядок; чистота' (ESUM IV: 620).
15. ОСОБИСТЫЙ. Единственный (?). *Тот небожчик десятого числа нояврия з другим человеком особистым, на едном возѣ в бору ежали.* Ак.Бор. 78.
16. ОТБЫРЪ. [?]. *Гандле по мѣстахъ и мѣстечкахъ украинныхъ и всюды з отбыромъ старыхъ и набыромъ свѣжихъ товаровъ безмѣстне волно емъ было отпрововать.* Ак. Н. Бр. 44 (1657).
17. ОТПРАВЧОЕ. [Вид подати?]. *Дѣчкованое и отправачое отъ каждое речи суженое никоторое не выймаючи, водлугъ статуту теперешнего нового, на мѣщанохъ Ульскихъ брано и отправовано быти маеть, черезъ поруку о вшелякую речь.* АЮЗР I, 208 (1577).
18. ОТРУБЪ. [= ОТРУБОМЪ, Отдельно?]. *Моисеишъ дядиной, отрубомъ двор у мѣсти, под ратуши, зо всим будинком и плец.* Ак. Бор. 83. Пор. stros. *отрубъ* 'Участок земли, отмежеванный кому-л. в надел' (SRJ XI–XVII 14: 22).
19. ПОБИВАЧЪ. [?]. *Гдѣ туняядцы, ласкателѣ предстояци побивачѣ, всѣхъ смертная сѣть помкнула.* Пр.Мн. 115.
20. ПОБЛИЖНЕ. Только-что, сейчас? „На той” относится до опоки поближне менованой. Пал. 386.
21. ПОВИВАЧНОЕ. [?]. Гр. 30. Пор. stros. *повивати (младенцевъ)* 'заниматься акушерством, быть повивальной бабкой' (SRJ XI–XVII 15: 157).
22. ПОВѢДНИЦЫ. [?]. Лекс. 7. Пор. strus. *повѣдникъ* 'вестник' (Srezn. II, 1007).
23. ПОВѢЩЫНА. [Вид какой-то подати?]. *Мыто рыбное, повѣщыны, грошъ варовый.* АЮЗР I, 57 (1518).
24. ПОГРЕБЩИНА. [Подать за торговлю винами?]. *Переговориль зъ нимъ о челобиттю его Михайлового сина за коня и погребщину.* Дн. Марк. I, 75.
25. ПОДВАРЧАНИНЪ. Оздноворец(?). *Прошение... чиншовихъ коло-мийцовъ, мѣрочниковъ и подварчанъ.* Арх. Мот. 142 (1716).

26. ПОДРУТЬ. [?]. *С подруту челядничого, преречоный Василь раниль пана Воробя в локоть лѣвой руки.* Ак. Неж. маг. 31.
27. ПОЗДНИКЪ. [?]. *Отъ Рудного лѣса къ позднику а отъ поздника къ зеремяницу.* АЮЗР I, 42 (1510).
28. ПОКАБАНЩИНА. [Плата за выпас свиней, кабанов?]. *Одобралем листовъ два, жебы курѣнскій дозорца покабаницини не вимагалъ съ купленных млинов.* Дн.Марк. I, 24.
29. ПОКАРАНЩИНА. [?]. *Покараницини съ посполитыхъ же брано по 2 таляры.* М.П.Кр. 35.
30. ПОЛБОЖНИЦА. [Храм полубогов?]. *Труна его въ полбожницы высить.* Рук. хр. 342.
31. ПОЛСТАНЪ. [Мера длины или площади?]. *Видел есми запусту [лѣса] з одного конца якобы полстан вырубано.* Кн. Луцк., л. 62 (1565).
32. ПОНОРЪ. Паром. *Берегомъ Удая у верхъ ити ку поноромъ упоперекъ Удая, черезъ поноры межи островомъ прогалиное къ мосту монастырскому.* Л.М.Г. 48. Рог. гит. *ponor* 'яр, выбій' (ESUM IV: 513).
33. ПОСТУПЦА. Последователь (?). *Поступцы папежа Римского.* АП. (1690).
34. ПОФАКГОВАТИ. Соскоблить (?). *Пофакговавши [мездру швецъ] въ Божій часть укладаетъ въ квась.* Клим. 219.
35. ПРЕСЪДЛЫЙ. [?]. *Згода пресѣдлая.* АП. 1154.
36. ПРИЗВАНЕЦЪ. [?]. *Приказалисмо не щадячи его [Скуберенка], такъ проч из мѣста служѣ мѣскому вигнати, бы южъ и не звался призванцемъ Борисполскимъ.* Ак. Бор. 110. *Wyć może należałoby wiązać z pol. przyzwać 'zachęcić do osiedlenia się'* (SW VII: 386).
37. ПРИСАДНОЕ. Добавочные пошлины (?). *По дванадцяти грошей присадного.* Пам. IV, отд. II, 130 (1545).
38. ПУДОВНЯ. [?]. *З Яцкое пуци ушатковъ три и пудовня.* АЮЗР II, 108 (1470).
39. РОЗТРИМОКЪ. Смутьян (?). *Умовлено и постановлено зъ обоихъ сторонъ, чтобы...розтримковъ и вшелякихъ злихъ укушающихъ людей отиукали.* Вел. III, 125.
40. РОСПОТИРАТИСЯ. Осмотреться (ср.пл. *gozpatrzyć się?*). *Свирицевскій напавши [на Турковъ], а не давши имъ распотиратися, сточилъ зъ ними битву.* Боб. 282.
41. СМОЛЬЩИНА. [?]. *[Шевське начинне] скоски, белехи и смольцины.* Клим. 219.
42. СМѢРЪ. [?]. *Што небожчикъ Тумашъ предокъ Митьковъ къ тому дворцу прикупилъ... зо смѣромъ челяди невольное, а зо смѣромъ клячь рабочихъ.* АЮЗР I, 57 (1518).
43. СТАРОЗАКОНОТЛѢННЫЙ. [?]. *Прійми ласкаве похвалу мою... Паче фѣгуръ старозаконотлѣнныхъ.* Пр.Мн.46.
44. СТИРАЧЪ. [Тряпка для витирання?]. *[Шевское начинне] стирачѣ, молотки, винитаки.* Клим. 219.
45. ТОПКА. [?]. *[Шевское начинне] винитаки, топки и клесачки.* Клим. 219.

46. ТРУБНИЦА. [?]. *Котлы горилочныхъ два с трубами и с трубницами.* Пам. III, 72 (1566).
47. ТХОРЫКЪ. [Кошелек из шкурки хорька?]. *Максыменко, вынявши гроши зъ пазухи своеи у тхорыку, давъ Ив. Безусидному до спряту.* Ак.Полт.с. (Кс. LXXV, 230).
48. УДЪ. [?]. */Иродъ/ полный злости на Гда Бога не оглядаючися и на улы его, безъ покуты въ распачи дѣтоубійца оный умерлъ.* Рук. хр. 186. Вуѣ тоѣ: суды?
49. УХВАТЪ. [?]. *Не смотря рядности мѣсткое, але только своих пожитков и ухватов.* Пам. IV, отд. II, 192 (1545).
50. ХВАТАНЬЙ. Увезенный?. *Дѣвѣцѣ хватаной слюбѣ давал.* Пал. III, 10 (1586).
51. ЦИНАКСАРЬ. [?]. *[Шевське начине] гнити, драгви, цинаксарѣ и щетини.* Клим. 219.
52. ЦѣППАРЬ. Молотильщик?. *Цѣппари и рядовники мають жито и ярини жати.* АЮЗР II, 133 (1523).
53. ЧОЛОНОКЪ. [?]. *Чолонки фурстальныи, серебромъ облажены.* АЮЗР II, 124 (1509).
54. ШКАБУРТИНА. Облицовка?. *Монтекузули въ томъ же окрентѣ раненъ пушечнымъ ядромъ отломанною зъ окренту шкабуртиною.* Вел. I, 433.
55. ЯДРОВИЦА. [?]. *Корова одна назбытъ старая, подъ нею телочка – сеголетка, другая ядровица, под нею бычокъ сеголетный.* Кн. Луцк., л. 343 об. (1574).

Okazuje się, że spośród ogólnej liczby 204 jednostek leksykalnych naznaczonych w „Materiałach” piętnem nieprzejrzystości przynajmniej ze 126 zostało ono zdjęte w wyniku moich żmudnych poszukiwań. Dodatkowo jeszcze 22 wyrazy należy uznać za poprawnie zinterpretowane co do znaczenia, niezależnie od tego, że nie udało się ich odszukać w dostępnych źródłach leksykograficznych języków wschodniosłowiańskich oraz języka polskiego. Pozostaje zatem 56 jednostek, które nie poddają się jednoznacznej interpretacji formalnej lub semantycznej. Ich znaczenie zapewne można byłoby w wielu przypadkach odtworzyć, gdyby możliwe było spenetrowanie pod tym względem oryginalnych zabytków, w których interesujące nas leksemy zostały udokumentowane, i gdyby się zbadalo szerszy kontekst ich użycia. Są także podstawy ku temu, aby przyjąć, że niektóre z wymienionych wyrazów zostały błędnie odczytane przez autora słownika (np. *крошвиця, кутка, удъ, ядровиця*). Pewna liczba terminów odnosi się do rzemiosła szewskiego i nazywa jakieś, dziś już nieistniejące narzędzia i akcesoria (*затирачка, смольщина, стирачъ, топка, цинаксарь*). Inną kategorię semantyczną, która jest trudna do interpretacji, stanowią nazwy różnego rodzaju podatków i powinności (*лядкира, отправчое, повивачное, повѣчицына, погребщина, покабаницина, покараницина, присадное*). Należy mieć nadzieję, że dalsze intensywne badania i poszukiwania pozwolą na jeszcze znaczniejsze zmniejszenie liczby niejasnych wyrazów w „Materiałach” J. Tymczenki.

Bibliografia

- Bańk. = Bańkowski A. (2000): *Etymologiczny słownik języka polskiego*, I (A–K) – II (L–P), Warszawa.
- Bruckner = Bruckner A. (1974): *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- Булыка = Булыка А.М. (1972): *Даўнія запазычанні беларускай мовы*, Мінск.
- Dahl = Даль В. (1978–1980): *Толковый словарь живого великорусского языка*, I–IV, Москва.
- ESBM = *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы* (1978–), Мінск.
- ESUM = *Етимологічний словник української мови*, I–IV (1982–2003), Київ.
- Hrincz. = Грінченко Б.Д. (1907–1909): *Словарь української мови*, I–IV, Київ.
- HSBM = *Гістарычны слоўнік беларускай мовы* (1982–), Мінск.
- Interm. = Гудзій М.К. відп. ред. [= red.] (1960): *Українські інтермедії XVII–XVIII ст.*, Київ.
- Sławin. = Німчук В.В. підг. до вид. [= red.] (1973): *Лексикон латинський Є. Славинецького. Лексикон словено-латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського*, Київ.
- SPXVI = M.R. Maýenowa red. (1966–): *Słownik polszczyzny XVI wieku*, Wrocław.
- Sparw. = Birgegård U. red. (1987–1992): *Johan Gabriel Sparwenfeld. Lexicon Slavonicum*, „Acta Bibliothecae R. Universitatis Upsaliensis”, XXIV 1–4; Index, t. XXIV 5, Uppsala.
- SRJ XI–XVII = *Словарь русского языка XI–XVII вв.* (1975–), Москва.
- SRNG = *Словарь русских народных говоров* (1965–), Москва–Ленинград.
- SSM XIV–XV = *Словник староукраїнської мови*, I–II (1977–1978), Київ.
- SStpol. = Urbańczyk S. red. nacz. (1953–2003): *Słownik staropolski*, Warszawa.
- SUM XVI–XVII = *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.* (1994–), Львів.
- SW = *Słownik języka polskiego*, I–VIII (1900–1927), Warszawa.
- Szewczuk = І. Вишенський (1986): *Твори, переклад, передмова і примітки В. Шевчука*, Київ.
- TSBM = *Тлумачальні слоўнік беларускай мовы*, I–V (1977–1984), Мінск.
- Тумченко = Тимченко Є. (2002–2003): *Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.*, кн. 1–2 [= t. 1–2], Київ.
- Vasmer = Фасмер М. (1986–1987): *Этимологический словарь русского языка*, I–IV, изд. 2 [= wyd. 2], Москва.
- WTSSUM = Бусел В.Т. гол. ред. [= red.] (2001): *Великий тлумачний словник сучасної української мови*, Київ.
- Znosko = Znosko A. (1996): *Słownik cerkiewnosłowiańsko-polski*, Białystok.

Резюме

Неясные слова в *Матеріалах до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.* Е. Тимченко

В 2002–2003 гг. через сто лет после своего возникновения вышел в свет первый вполне научный исторический словарь украинского языка *Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.* Словарь был готов к изданию уже в 1904 г. и охватывал 12–13 тысяч заглавных слов. В качестве источников Е. Тимченко использовал 34 памятника украинского языка XV–XVIII вв.

Внимательное ознакомление со словарем позволило мне обратить внимание на довольно частые случаи, когда автор словаря или его современные издатели и редакторы не смогли однозначно установить правильное значение данного слова (поэтому они ставят после него вопросительный знак), или – значительно реже – не сумели верно воспроизвести его фонетико-морфологическую структуру, не говоря уже о том, что во многих случаях вообще отсутствуют какие-либо семантические комментарии.

Предметом настоящей статьи является попытка рассмотреть 204 заглавных слова, исследуемого словаря, которые оказались слишком трудными для объяснения и заодно проверить, действительно ли можно считать их темными и непонятными, или все-таки существует возможность лишить их клейма таинственности и непонятности.

Результаты кропотливых поисков в словарях восточнославянских и польского языков оказались довольно удовлетворительными. Мне удалось дать правильное толкование значения (иногда структуры) 126 слов. Кроме того, я пришел к выводу, что еще 22 сомнительных слова можно признать правильно объясненными автором (издателями) словаря, хотя они не фиксируются доступными лексикографическими источниками. Лишь 56 лексических единиц не подлежат однозначной интерпретации в свете имеющихся данных. Среди них находятся такие семантические группы, как: термины, относящиеся к сапожному ремеслу (*затирачка, смольщина, стирачь, топка, цинаксарь*) и названия разного рода налогов и повинностей (*ляджира, отправчое, повивачное, повіччына, погребщина, покабаницина, покараницина, присадное*). Есть основания утверждать, что некоторые слова, принадлежащие к этой группе, были неправильно прочитаны автором словаря (нпр. *крошвиця, кутка, удь, ядровиця*).

Следует ожидать, что дальнейшие исследования и поиски должны в значительной степени уменьшить число темных и загадочных слов в „Матеріалах” Е. Тимченко.